

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

● **Του Γεωργίου Κουννούση**
Θεολόγου

1 Τρεις Ιεράρχες, ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, υπήρξαν πρώτιστα ανθρωπιστές και παιδαγωγοί. Ήταν δάσκαλοι που έδειξαν σεβασμό στην έννοια της προόδου, αλλά και της αγωγής της ψυχής. Υπέδειξαν, σε ανύποπτο χρόνο, την ισορροπία ανάμεσα στη Γνώση και την Πίστη. Πάνω απ' όλα, όμως, υπήρξαν Δάσκαλοι για χάρη των ανθρώπων, ως πλασμάτων που δημιουργήθηκαν «κατ' εικόνα καί καθ' ομοίωσιν» του Θεού.

Η σημαντικότερη, ίσως, παράμετρος της διδασκαλία τους είναι αυτή που αφορά τον άνθρωπο, τα προβλήματα και τις ανάγκες που αυτός αντιμετωπίζει στην καθημερινή παλαιότερα της επίγειας ζωής του. Βασική προϋπόθεση του ποιμαντικού τους έργου, είναι η θεώρηση όλων των ανθρώπων μέσα στην κοινή ανθρώπινη φύση. Γνωρίζουν ότι όλοι οι άνθρωποι προέρχονται από τον Αδάμ, είναι δηλαδή όλοι ίσοι μεταξύ τους, είτε είναι πλούσιοι ή φτωχοί, άσπροι ή μαύροι, άνδρες ή γυναίκες, ηλικιωμένοι ή παιδιά, ελεύθεροι ή δούλοι. Η διδα-

σκαλία τους αυτή αποτελεί δυνατότητα ενότητας αλλά και ουσιώδες γνώρισμα για κοινωνία των ανθρώπων μεταξύ τους. Αναφέρει χαρακτηριστικά σχετικά με το θέμα αυτό ο Μέγας Βασίλειος: «Μιάς φύσεως ἐσμεν πάντες... οὐδεν γάρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς τό κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ χρῆζειν ἀλλήλων καὶ ἀγαπᾶν τό ὁμόφυλον».

Στη διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών, τονίζεται με έμφαση η οντολογική και ηθική διαφορά της ζωής του ανθρώπου, αφού συγκρίνοντας την κατά φύση ζωή του στον παράδεισο και τη ζωή του στον πτωτικό κόσμο, η πρώτη είναι κατά πολύ ανώτερη από τη δεύτερη. Για τους Τρεις Ιεράρχες, φυσική κατάσταση του ανθρώπου είναι η πρόοδος προς το Θεό κι αληθινή πατρίδα του η διαμονή κοντά στο Θεό. Έτσι, η Χριστιανική ανθρωπολογία γίνεται οδηγός, για να επιστρέψει ο άνθρωπος από την πτώση στην κατάσταση πριν από αυτήν, και υπενθυμίζει τον προορισμό του ανθρώπου, δηλαδή την αδιάλειπτη κίνησή του προς το Θεό για να πετύχει το καθ' ομοίωση. Με τον τρόπο αυτό, η ύπαρξη του ανθρώπου παίρνει με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος από το παρόν προεκτάσεις στο αιώνιο παρόν του Θεού.

Ο Μέγας Βασίλειος, μέσα από τη δική του ανθρωπολογία, έχει σκοπό να τονίσει ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατανοηθεί μέσα στα στενά και πεστικά όρια αυτού του κόσμου και ότι, καθώς βρίσκεται στην εξουσία του θανάτου κι έχει μέσα του την ασθένεια της αμαρτίας, οφείλει να βρει τον πραγματικό του εαυτό και να μεταμορφώνεται διαρκώς εν Χριστώ. Επομένως, κύριος σκοπός της χριστιανικής ανθρωπολογίας, σύμφωνα με το Μ. Βασίλειο, είναι να αυξηθεί η γνώση για το Θεό, με

την οποία στη συνέχεια ο άνθρωπος κατανοεί καλύτερα το νόημα της ζωής του καθώς και τον προορισμό του, και να προσπαθεί εν Χριστώ μια διαρκή πορεία προς το καθ' ομοίωσιν.

Μέσα από αυτή τη θεώρηση, η ανθρωπολογία των Τριών Ιεραρχών, καθώς αποκαλύπτει ότι ο άνθρωπος είναι πρόσκαιρος και πάροικος στον κόσμο τούτο, τον προφυλάσσει, όσο γίνεται, από κάθε προσκόλληση στα υλικά αγαθά και παράλληλα τον εμπνέει να βιώσει εσχατολογικά την αλήθεια και του γεννά τον πόθο να ζήσει από τώρα την αιωνιότητα. Όταν ξαναβρεί ο άνθρωπος εν Χριστώ την προπρωτική του δόξα, η οποία αμαυρώθηκε με την απομάκρυνσή του από το Θεό, εμπνέεται να στραφεί προς την τελείωση και μεταμορφώνει όλη του τη ζωή σε εσχατολογική πορεία επιστροφής στο σπίτι του σπλαχνικού πατέρα, όπως μας διδάσκει η παραβολή του Ασώτου, στην πόλη του ζώντος Θεού, όπου υπάρχει η χαρά των αγγέλων και η εκκλησία των πρωτοτόκων.

Άλλη μία παράμετρος στη διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών, ήταν και τα θέματα που αφορούσαν στην κοινωνική δικαιοσύνη. Δίδασκαν ότι, εφόσον ο Χριστός ήλθε στον κόσμο και ανέλαβε ολόκληρη την ανθρωπότητα, δηλαδή την κοινή φύση όλων ανεξαιρέτως των ανθρώπων δεν μπορεί να μένουν έξω από το ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας κάποιοι άνθρωποι, έστω και αν οι ίδιοι βρίσκονται εκτός του Ευαγγελίου του Χριστού.

Η θεώρηση, ακόμη, του ανθρώπου ως ενιαίας ψυχοσωματικής ενότητας αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση της διδασκαλίας των Τριών Ιεραρχών. Ο Χριστός κατά την ενανθρώπησή του προσέλα-

βε στο πρόσωπό του ολόκληρο τον άνθρωπο. Δεν πήρε μόνο ανθρώπινη ψυχή ή μόνο σώμα, αλλά το «συναμφότερον», δηλαδή και τα δύο μαζί, αφού σύμφωνα με το Γρηγόριο το Θεολόγο: «τό γὰρ ἀπρόσληπτον καὶ ἀθεράπευτον», δηλαδή ότι δεν προσέλαβε ο Χριστός αυτό και δεν μπορεί να σωθεί.

Η αξία του ανθρώπου, διδάσκουν οι Τρεις Ιεράρχες, βρίσκεται στα σπέρματα συγγενείας του με το Θεό που υπάρχουν μέσα του, τα οποία με την “τελειωτική” χάρη του Αγίου Πνεύματος και την ελεύθερη συνεργία του ανθρώπου, οδηγούν τον άνθρωπο σε μια ατέλειωτη κίνηση και πορεία για την εξομοίωσή του με το Θεό, να οδηγηθεί, δηλαδή, από το “κατ’ εικόνα” στο “καθ’ ομοίωσιν”. Η θεώρηση αυτή του ανθρώπου από τους Τρεις Ιεράρχες αποκτά σαφώς εσχατολογικό χαρακτήρα, ο οποίος στη συνέχεια με αντίστροφη φορά αποκαλύπτει σαφέστερα ποιο νόημα έχει η επίγεια ζωή του ανθρώπου. Η σωτηρία του ανθρώπου, επομένως, δεν συνίσταται σε κάποια μεταθανάτια επιβίωση της ψυχής, αλλά στοχεύει στη σωτηρία ακέραιου και ολόκληρου του ανθρώπου- σώματος και ψυχής, καθώς και στην πρόγευση της βασιλείας του Θεού απ’ αυτήν την ζωή, αφού κατά την διδασκαλία του Χριστού «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστὶ» (Λκ. 17,21).

Η γνώση αυτής της θεωρίας, επέβαλε στους Τρεις Ιεράρχες να ενδιαφέρονται όχι μόνο για τις πνευματικές αλλά και για τις υλικές ανάγκες του ποιμνίου τους. Μέσα στο πλαίσιο αυτό γίνεται κατανοητή και η ανάμιξη τους στα κοινωνικά προβλήματα της εποχής τους. Άλλωστε το κοινωνικό και φιλανθρωπικό έργο τους δεν λειτουργούσε αυτόνομο αλλά εντασσόταν στην ευρύτερη ποιμαντική φροντίδα, της οποίας αποτελούσε έκφραση και μαρτυρία. Γι’ αυτό διέθεταν την όποια περιουσία που είχε τότε η Εκκλησία, για να καλύπτονται οι ανάγκες των φτωχών και αδυνάτων, «τῶν ἐλαχίστων ἀδελφῶν» του Χριστού.

Γνωστή είναι άλλωστε η Βασιλειάδα, η πολιτεία την οποία ανοικοδόμησε και στην οποία διακονούσε προσωπικά ο ίδιος ο Μέγας Βασίλειος, φροντίζοντας τους λεπρούς, τους ανήμπορους και τους φτωχούς. Ο ιερός Χρυσόστομος, από την άλλη, είναι γνωστό ότι «σπαταλούσε» την περιουσία της Εκκλησίας για την ανακούφιση των πασχόντων συνανθρώπων του. Η Εκκλησία της Αντιόχειας επί των ημερών του Ιωάννου του Χρυσόστομου έτρεφε καθημερινά τρεις χιλιάδες στόματα ορφανών παιδιών και χηρών, φρόντιζε για τους άπορους αρρώστους, τους λεπρούς, τους φυ-

λακισμένους και πρόσφερε τα απαραίτητα στους φτωχούς. Την ίδια δράση είχε και ως Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, διδάσκοντας για τους φτωχούς και ατενίζοντας στο πρόσωπό τους τον ίδιο το Χριστό, έρχεται να επισημάνει τα εξής: «Τώρα είναι καιρός να επισκεφτούμε τον Χριστό, να θεραπεύσουμε τον Χριστό, να θρέψουμε τον Χριστό, να ντύσουμε τον Χριστό, να συναναστραφούμε με τον Χριστό, να τιμήσουμε τον Χριστό». Έτσι στην ποιμαντική τους διδασκαλία και διακονία οι Τρεις Ιεράρχες απέφυγαν το δίλημμα πνεύμα ή ύλη, ψυχή ή σώμα, πνευματικές ή υλικές ανάγκες του ανθρώπου.

Εντυπωσιακές και προοδευτικές για την εποχή του 4ου μ.Χ. αιώνα, εποχή κατά την οποία έζησαν οι Τρεις Ιεράρχες, είναι και οι απόψεις τους στο θέμα της ισοτιμίας των δυο φύλων. Όπως είναι γνωστό, την εποχή εκείνη επικρατούσε διαφορετική αντίληψη για την μοιχεία του άνδρα και άλλη για την γυναίκα, και φυσικά διαφορετικά αντιμετώπιζονταν από την νομοθεσία. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος θα καυτηριάσει την κατάσταση αυτή που αδικούσε τις γυναίκες, λέγοντας: «Δεν δέχομαι αυτή την νομοθεσία, ούτε επαινώ την συνήθεια. Άνδρες ήταν αυτοί που ψήφισαν το νόμο, γι’ αυτό τον λόγο είναι κατά γυναικών η νομοθεσία».

Επίσης, το ανθρώπινο πρόσωπο αποτελεί προϋπόθεση αλλά και στόχο του ποιμαντικού έργου των Τριών Ιεραρχών. Η κοινή ανθρώπινη φύση αποτελεί ένα άξονα στη θεώρηση του ανθρώπου, όμως με κανένα τρόπο δεν σημαίνει οδοστρωτήρα που ισοπεδώνει το ανθρώπινο πρόσωπο. Ο άνθρωπος μέσα στην Εκκλησία δεν θεωρείται ως άτομο, ένας απλός αριθμός ή απρόσωπο τμήμα ενός συνόλου. Η Εκκλησία είναι κοινωνία προσώπων και όχι απρόσωπη μάζα θρησκευομένων ατόμων. Αφού ο άνθρωπος κατανοείται ότι είναι πρόσωπο, πρέπει

σύμφωνα με τους Τρεις Ιεράρχες, και η ποιμαντική αντιμετώπιση του να είναι προσωπική. Στην προοπτική αυτή, διδάσκουν ότι δεν επιτρέπεται στον ποιμένα να κατευθύνει και να οδηγεί τους ανθρώπους, αγνοώντας τις ιδιαίτερες συνθήκες ανατροφής, τις καταβολές, τις κληρονομικότητες και ό,τι άλλο συνιστά την προσωπικότητα του καθενός.

Ο Μέγας Βασίλειος για να βεβαιώσει του λόγου το ασφαλές φέρνει δύο παραδείγματα: Το πρώτο αναφέρεται σε δυο πόρνες. Το κρινόμενο στην περίπτωση αυτή δεν μπορεί να είναι το αμάρτημα της πορνείας – το οποίο είναι το ίδιο άλλωστε και στις δυο περιπτώσεις – αλλά οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οδηγήθηκαν στην κατάσταση αυτή. Η μία πωλείται από κάποιον προαγωγό και κάνει την εργασία αυτή χωρίς την θέλησή της προσφέροντας αναγκαστικά το σώμα στον πονηρό αφέντη της, ενώ η άλλη εκούσια και για δική της ηδονή επιδίδεται στην αμαρτία.

Στο δεύτερο παράδειγμα, ο Μέγας Βασίλειος παρουσιάζει δυο νέους, που βρίσκονται επίσης στην αμαρτία και την ασωτία. Ο πρώτος γεννήθηκε από άδικους γονείς και ανατράφηκε σε δύσκολο οικογενειακό περιβάλλον και ήταν υποχρεωμένος να τρέφεται με ακούσματα πονηρά και να βλέπει παράνομες πράξεις. Αντίθετα ο δεύτερος είχε πολλές ευκαιρίες για να βαδίσει το δρόμο της αρετής: σεμνούς γονείς που δεν παρέλειπαν να τον νουθετούν, δασκάλους με ακρίβεια λόγου και παραδείγματος, ευκαιρία ακρόασης του λόγου του Θεού και όλες τις άλλες δυνατότητες μέσω των οποίων παιδαγωγείται ο άνθρωπος. Όμως τελικά και αυτός παρασύρθηκε στην αμαρτία. Δεν μπορούν, σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, να αντιμετωπισθούν ποιμαντικά από ένα πνευματικό οι δυο αυτές περιπτώσεις με τον ίδιο τρόπο. Στοιχημένος και εναρμονιζόμενος με την ευαγγελική παραβολή των ταλάντων, εισηγείται στους ποιμένες διαφορετική αντιμετώπιση για την κάθε περίπτωση. «Άλλως οὖν τὰ ἀκούσια τυγχάνει συγγνώμης καὶ ἄλλως τὰ ἐκ μοχθηρᾶς προαιρέσεως κατακρίνεται», διδάσκει χαρακτηριστικά.

Μία ακόμη παράμετρος της διδασκαλίας των Τριών Ιεραρχών, είναι αυτή που αφορά στη γνώση του χαρακτηριστικού γνωρίσματος του ανθρώπου, το οποίο είναι η ελευθερία του. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερο ον, αφού είναι δημιουργημένος κατ’ εικόνα Θεού, που είναι κατ’ εξοχήν ελεύθερος. Γι’ αυτό οι μεγάλοι αυτοί ποιμένες της Εκκλησίας μας, είχαν ως αρχή τους ότι το μυστήριο της ευσεβείας, δηλαδή της σωτηρίας των ανθρώπων, τελειουργείται και αναφέρεται σε ανθρώπους ελεύ-

θερους που θέλουν και επιλέγουν, και όχι σε ανελεύθερους που σύρονται με τη βία. Η Εκκλησία έχει χρέος να διανοίγει στους ανθρώπους το χώρο της αληθινής ελευθερίας, και να μην πνίγει τις φωνές και τις ικανότητες ανθρώπων που θέλουν να τη βοηθήσουν. Εξάλλου, μέσα από την Ιστορία μαθαίνουμε ότι, όποτε η Εκκλησία χρησιμοποίησε την βία και την επιβολή, λησμόνησε την ταυτότητά της και μεταβλήθηκε σε κοινό κοσμικό θεσμό, ξεχνώντας έτσι το «ἐπ’ ἐλευθερία ἐκλήθητε» του Αποστόλου Παύλου. Γι’ αυτό, κατά την διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών, η γνήσια προσέγγιση του ανθρώπου στην ποιμαντική του αντιμετώπιση προϋποθέτει την αποδοχή και την παραδοχή του, όπως είναι.

Τέλος, η διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών, όσον αφορά στον άνθρωπο και τα προβλήματα που αυτός αντιμετωπίζει στην καθημερινή του ζωή, κορυφώνεται στη νέα εντολή του Ευαγγελίου, η οποία είναι η αγάπη. Ο ίδιος ο Χριστός έδωσε νέο περιεχόμενο στην έννοια της αγάπης, αποδίδοντας την προέλευσή της στον Θεό και κάνοντας την ενέργειά του. Έτσι, πηγή της αγάπης είναι η δύναμη του Θεού, με την οποία ενεργεί μέσα στον κόσμο, και η δική μας αγάπη δεν είναι παρά αντανάκλαση της θείας αγάπης.

Κατά τον Μέγα Βασίλειο, η αγάπη είναι έμφυτη δύναμη και θεμελιώδης λειτουργία του ανθρώπου. Ο άνθρωπος εκ φύσεως αγαπά το αγαθό και επομένως τον Θεό, ο οποίος είναι ο μόνος αγαθός, αλλά και τα δημιουργήματά του τα οποία είναι έργα του αγαθού Θεού. Η αγάπη λοιπόν προς τους συνανθρώπους είναι καθολική δύναμη της ψυχής, η οποία κατευθύνεται προς όλους και αποβλέπει στην προκοπή όλων χωρίς διακρίσεις. Με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο αλλά και τους άλλους δύο Ιεράρχες, η κοινωνία γίνεται ένα σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι ζουν κατά πάντα αρμονικά, διαπνέονται από κοινά ιδανικά, αγωνίζονται μαζί για την πνευματική βελτίωση και έχουν κοινά μέσα συντηρήσεώς τους τα οικονομικά αγαθά.

Τα όσα αναφέρθηκαν, δεν αποτελούν κάποιες θεωρητικές αρχές ή θεσμικούς κανόνες Ποιμαντικής, αλλά είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκε η συγκεκριμένη διδασκαλία και ποιμαντική πράξη των Τριών Ιεραρχών. Και θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι αυτή η ίδια «ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια» τους ανέδειξε στη συνείδηση του ποιμνίου τους αλλά και ολόκληρης της Εκκλησίας, όχι απλώς μεγάλους Πατέρες, αλλά «μεγίστους Φωστήρες».